

Pozsonyi-e az „I” kódex? Radó Polikárp könyvében 29-es szám alatt a pozsonyi káptalan esztergomi misekönyvének leírása található: *Missale Strigoniense ecclesiae Posoniensis (Codex „I”) S. XV.*¹ Ha végignézzük a kódex naptárát, amelynek január–február hónapja hiányzik, akkor megtaláljuk benne valamennyi magyar vagy az országban kiemelt tiszteletnek örvendő külföldi szent nevét. Két ünneppel szerepel László király (június 27., július 29.) és Imre herceg (szeptember 2., november 5.), míg Adalbertnek a tavaszi (április 23.), Gellértnek az őszi (szeptember 24.) ünnepnapját jelzi a naptár.² András és Benedek zaborhegyi remeték (július 17.) után augusztus 15-én Nagyboldogasszony mellett a *Depositio Stephani regis* olvasható, amit az augusztus 20-i ünnep követ.

Ha a misekönyv korpuszát összevetjük a naptárral, akkor a következő eredményre jutunk. Gellért februári ünnepén, amely egybeesik Mátyás apostol napjával, három könyörgést találunk. Teljes miseanyag szerepel Adalbert és Imre mindkét ünnepén,³ László júniusi valamint András és Benedek júliusi napján. Augusztus 15-én István királyról kommemorációt közöl a kódex, míg augusztus 20-át vigília előzi meg. A naptárban és a korpuszban szereplő magyar szentek alapján jogosan gondolhatjuk, hogy az ország központi rítusát követő misekönyvvel van dolgunk.

Ha azonban a temporálét tüzetesebb vizsgálat alá vetjük, számos meglepetéssel találkozunk. Egy rítus megragadásának egyik legbiztosabb módja a négy nagy Alleluia-széria (húsvét hete, húsvét utáni vasárnapok, pünkösöd hete, pünkösöd utáni vasárnapok) összeállításának meghatározása.⁴

Húsvét hetében, amelynek Alleluia-rendje az esztergomi rítusban meglepően stabil és jellegzetes volt, csupán pénteken tér el forrásunk Esztergomtól, de Zágrábbal sem egyezik meg. Megjegyezzük, hogy bár ezen a napon az esztergomi szerkönyvek leggyakrabban a *Crucifixus surrexit* tételt hozzák, ettől eltérő verzuskijelölésekkel is találkozhatunk a pozsonyi kódexekben,⁵ ám egyikükben sem szerepel a *Surrexit pastor bonus*.

¹ RADÓ Polikárp OSB, *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, kieg. Mezey László, Bp., Akadémiai Kiadó, 1973, 164–172. A kódex RISM-rendszer szerinti könyvtári jelzete: H–Efkő Ms. I. 20.

² A misszale elejének hiánya miatt nem tudhatjuk, hogy tartalmazta-e a naptár Gellért február 24-i ünnepét.

³ Adalbert áprilisi ünnepén a húsvéti időszak vértanúinak kommúnis énektételei szerepelnek. Ősszel csak egy rövid, de egyértelmű rubrikát találunk: *Translatio sancti Adalberti Laetabitur iustus de simplici confessore*. (Kétségtől elírás az egyszerű hitvallóra történő utalás a *Laetabitur iustus* introitus után, amelyet kizárólag mártírok ünnepére ír elő a kézirat, és a commune sanctorumban is az egy vértanúról szóló szakaszt indítja.) Imre novemberi ünnepén szeptember 2-a miséjét ismételték meg: *Emerici ducis Os iusti ut in festo ipsius ante Nativitatem beatae Mariae Virginis*.

⁴ Az Alleluia-sorozatokot a következő forrásokkal vetettük össze: Pozsonyi misszálék (H–Bn 214, 215, 218, 219, 220, 222), Csukárdi misszale (RO–AJ R II. 134), esztergomi missale notatum (SK–BRm EC Lad. 3 és EL 18), kiadva: *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*, kiad. Szendrei Janka, Richard Rybarič, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1982 (*Musicalia Danubiana*, 1); *Missale Strigoniense*, Nürnberg, 1484, kiadva: *Missale Strigoniense, id est Missale secundum almae ecclesiae Strigoniensis, impressum Nurebergae apud Anthonium Koburger, anno Domini MCCCCLXXXIII (RMK III 7)*, kiad. Déri Balázs, Bp., Argumentum Kiadó, 2009 (*Monumenta Ritualia Hungarica I = Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum XVI*); *Missale Zagrabienne*, Venezia, 1511. – Az Alleluia-szériákról l. SZENDREI Janka, *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*, Bp., Balassi Kiadó, 2005, 237–239, 291–297.

⁵ *Nonne cor nostrum*: H–Bn 218, 222; *Christus resurgens ex mortuis*: H–Bn 219.

Húsvét hete

	„I” kódex	Esztergom	Zágráb
hétfő	Angelus Domini + Respondens autem angelus	=	Nonne cor nostrum
kedd	Surgens Iesus Dominus	=	=
szerda	Christus resurgens ex mortuis	=	=
csütörtök	In die resurrectionis meae	=	=
péntek	Surrexit pastor bonus	Crucifixus surrexit	Surrexit Altissimus
szombat	Haec dies Laudate pueri + Sit nomen Domini	=	=

Húsvét után minden vasárnapra két külön Alleluiát írtak elő a források. Bár ez a sorozat a miseliturgia legkésőbbi eleme, ezért összeállítására Európa-szerte változékonnyabb, a központi magyar hagyomány mégis feltűnően egységesnek mutatkozik. Esztergom tételei közül csak három szerepel kódexünkben, de sohasem azonos liturgikus funkcióban. Ugyanez a három verzus megtalálható Zágrábban is, s közülük egy, a *Surrexit pastor bonus* szerkönyvünkkel egyezően, húsvét második vasárnapjának második tételeként. Misszálénk fennmaradó darabjai közül csupán az *In resurrectione tua Christe* bukkan fel két pozsonyi misekönyvben a második illetve a harmadik vasárnap második Alleluiájaként.⁶ Hiányzik viszont négy, a központi rítusban stabilan jelenlévő tétel: *Post dies octo*, valamint a János-evangéliumból vett három verzus (*Modicum et non videbitis*, *Vado ad eum*, *Usquemodo non petistis*).

Húsvét utáni vasárnapok

	„I” kódex	Esztergom	Zágráb
D1	In resurrectione tua Christe	Angelus Domini Post dies octo	Post dies octo Surrexit Dominus
D2	Haec dies Surrexit pastor bonus	Surrexit pastor bonus Ego sum pastor bonus	Pascha nostrum Surrexit pastor bonus
D3	Benedictus es Dei Filius Angelus Domini + Respon- dens autem angelus	Surrexit Dominus et occurrens Modicum et non videbitis	Surrexit Christus Modicum et non videbitis
D4	Cantate Domino canticum Christus resurgens ex mortuis	Surrexit Christus Vado ad eum	In die resurrectionis meae Vado ad eum
D5	Eduxit Dominus In die resurrectionis meae	In die resurrectionis meae Usquemodo non petistis	Angelus Domini Usquemodo non petistis

Pünkösd hetében minden nap egy állandó és egy változó verzusú Alleluia hangzott el. Mind az állandó tétel kiválasztásában, mind pedig elhelyezésében kétféle gyakorlat létezett. Zágráb, korai forrásaink és a legtöbb magyar belső hagyomány egy régi tételt (*Emitte Spiritum*) írt elő minden napra első helyen. A későbbi esztergomi szerkönyvek ezzel szemben állandó Alleluiaként a *Veni Sancte Spiritust* jelölték ki második helyen. Ennek a hétnek a rendje – talán a kántorbőjt miatt –

⁶ H–Bn 218: D3, H–Bn 219: D2.

variábilisabb volt, mint a másik három széria, viszont Esztergomban a repertoár kevésbé cserélődött, mint az elrendezés. Bár kódexünkben pünkösd szerdától az évközi hatodik vasárnapig hiány van, a megmaradt szakaszból mégis rekonstruálható a darabok elosztása: Esztergomhoz hasonlóan a *Veni Sancte Spiritus* az állandó tétel, ám azzal ellentétben nem a második, hanem az első helyen.

Pünkösd hete

	„I” kódex	Esztergom	Zágráb
vasárnap	Veni Sancte Spiritus Paraclitus Spiritus	Emitte Spiritum Veni Sancte Spiritus	Emitte Spiritum Veni Sancte Spiritus
hétfő	Veni Sancte Spiritus Sancti Spiritus Domine corda	Dum complerentur Veni Sancte Spiritus	Emitte Spiritum Spiritus Domini replevit
kedd	Veni Sancte Spiritus Dum complerentur	Paraclitus Spiritus Sanctus Veni Sancte Spiritus	Emitte Spiritum Dum complerentur
szerda	hiány	Spiritus Domini replevit Veni Sancte Spiritus	Emitte Spiritum Paraclitus Spiritus Sanctus
csütörtök	hiány	a vasárnapi mise	a vasárnapi mise
péntek	hiány	Loquebantur variis linguis Veni Sancte Spiritus	Emitte Spiritum Non vos relinquam orphanos
szombat	hiány	Dum complerentur Paraclitus Spiritus Sanctus Spiritus Domini replevit Loquebantur variis linguis Laudate Dominum omnes	Emitte Spiritum Spiritus Domini replevit Paraclitus Spiritus Sanctus Veni Sancte Spiritus Benedictus es Domine Deus Laudate Dominum omnes

A pünkösd utáni Alleluia-szériát a kódex lakúnája miatt csak a hatodik vasárnaptól tudjuk összeállítani. Ebből a sorozatból három tétel érdemel említést. Bár az *Omnes gentes plaudite manibus* három pozsonyi misekönyvben is megjelenik,⁷ a központi hagyományban mégis jóval gyakoribb az *In te Domine speravi* verzus alkalmazása. A huszadik vasárnap *Laudate Dominum omnes gentes* tétele nem Esztergomra, hanem Zágrábra jellemző választás. Nem szerepel viszont misekönyvünkben a mindkét tradícióban megjelenő *Qui confidunt* Alleluia.

⁷ H–Bn 218, 219, 222.

Pünkösd utáni vasárnapok

	„I” kódex	Esztergom	Zágráb
D1	hiány	Verba mea	Verba mea
D2	hiány	Domine Deus meus	Domine Deus meus
D3	hiány	Deus iudex	Deus iudex
D4	hiány	Diligam te	Diligam te
D5	hiány	Domine in virtute tua	Domine in virtute tua
D6	Omnes gentes plaudite	In te Domine speravi	In te Domine speravi
D7	Magnus Dominus et laudabilis	=	=
D8	Eripe me de inimicis	=	=
D9	Te decet hymnus	=	=
D10	Attendite popule meus	=	=
D11	Exsultate Deo adiutori	=	=
D12	Domine Deus salutis meae	=	=
D13	Domine refugium factus	=	=
D14	Venite exsultemus Domino	=	=
D15	Quoniam Deus magnus	=	=
D16	Domine exaudi orationem	=	=
D17	Paratum cor meus	=	=
D18	In excitu Israel	=	=
D19	Dilexi quoniam exaudivit	=	=
D20	Laudate Dominum omnes	Dextera Domini	=
D21	Dextera Domini	Qui confidunt	=
D22	De profundis clamavi	=	Qui confidunt
D23	Qui sanat contritos	=	De profundis clamavi

A négy sorozat meghatározása és az esztergomi, valamint zágrábi hagyománnyal való összehasonlítása olyan mértékű eltéréseket mutatott, amelyek szükségessé teszik a további vizsgáldást. Bár a mise legvariábilisabb, mintegy függetlenszerű, szigorú liturgikus előírásokkal nem szabályozott eleme volt, mégis fontos információval szolgálhat a szekvenciakészlet. A magyar szentek „prózái” közül László (*Novae laudis attollamus*) és István király (*Corde, voce, mente pura*) tétele szerepel a prozárumban. Nem tartalmazza viszont a gyűjtemény Imre szekvenciáját (*Stirps regalis proles regis*) és két magyar eredetű tételt (hitvalló: *Quem invisibiliter*, közvasárnap: *Omnes una celebramus*). Ezeknél sokkal figyelemreméltóbb egy másik darab hiánya: a kizárólag esztergomi szerkönyvekben, de azokban mindig megjelenő Adalbert-próza (*Corona sanctitatis et immortalitatis*) sem kapott helyet a misekönyvben. Néhány tétel viszont forrásaink közül kizárólag ebben jelenik meg: *Glorietur totus mundus* (Ákos és társai), *Festum agat totus mundus* (Jakab), *Gaude mater Anna gaude* (Anna), *Magne Deus mirabilis* (Orsolya), *Hac in die mentes piae* (Katalin), *Felix virgo Barbara ex stirpe regum genita* (Barbara), *Hic oculis ac manibus* (hitvalló).⁸

⁸ A *Hic oculis ac manibus a Sacerdotem Christi Martinum* Márton-tétel divíziója, 8–9. vers-párja, ám forrásunk mind a rubrikában (*de uno confessore*), mind a szekvencia szövegében (9a: *Igitur te cuncti poscimus, o N, ut ...*) névbelyettesítéssel egyértelműen hitvalló ünnepére írja elő.

Ha a temporále készletét vesszük szemügyre, akkor leginkább húsvét hete érdemel figyelmet. Miskolcnyünk főszövegében – és meglepő módon csak itt, a prozáriumban nem – a hét minden napjára incipitekkel jelzett szekvenciák szerepelnek,⁹ amelyek közül kettő (*Haec est sancta sollemnitas, Carmen suo dilecto*) a magyar eredetű források közül kizárólag itt tűnik fel.

A többi műfajból azokat a tételeket emeljük ki, amelyeknek azonos liturgikus funkcióban történő elhelyezésére az összehasonlításához felhasznált forrásokban nem bukkantunk. Ilyen a Mennybenmenetel és az azt követő vasárnap offertórium (Viri Galilaei illetve *Ascendit Deus in iubilatione*), amely az esztergomi szerkönyvekben fordított sorrendben szerepel. Bár nem teljesen egységes a központi rítus az őszi kántorböjt graduáléinak kijelölésében, mégis legtöbb forrásunkban szerdán a *Quis sicut Dominus Deus noster* és a *Tribulationes cordis mei* tétel jelenik meg, míg az „I” kódex a *Suscitans a terra inopem*, illetve a *Quis sicut Dominus Deus noster* graduálét közli. Szombaton Esztergomban a *Propitius esto Domine–Dirigatur oratio mea–Protector noster aspice Deus–Salvum fac populum tuum* graduálesorozat szerepel, forrásunkban viszont a *Dirigatur oratio mea–Protector noster aspice Deus–Iacta cogitatum tuum–Propitius esto Domine* tételek. Ugyanennek a napnak az introitus-zsoltára a központi hagyományban *Venite exsultemus Domino*, a vizsgált kéziratban *Praeoccupemus faciem eius*.

Találunk-e kódexünk Alleluia-szériáihoz és húsvét heti szekvenciaelosztásához hasonlót vagy azzal megegyezőt? Hazai szerkönyveink között – az előzőekben jelzett, elszórta megjelenő néhány tételen kívül – nem bukkantunk misszálénk anyagához közelállóra. A külföldi források közül viszont egy augsburgi nyomtatott miskolcnyv¹⁰ nemcsak az Alleluia-sorozatokat és a húsvét heti szekvenciakijelölés tekintetében azonos teljesen kódexünkkel, hanem minden egyes tételében tökéletes egyezést mutat. (Egyetlen eltérést a nagyböjti traktusoknál találtunk, amire a későbbiekben kitérünk.) A magyar hagyományban unikális „prózák” közül az augsburgi nyomtatvány tartalmazza Anna, Orsolya és Katalin tételét is. Ha a mise olvasmányai közül az esztergomi rítus és az „I” kódex, valamint az augsburgi miskolcnyv nagyböjt csütörtöki evangéliumait vetjük össze, mint kevésbé egységes, s ezért az egyes tradíciókat jobban jellemző perikópákat, akkor ott is ugyanezt a megfelelést találjuk, vagyis a „pozsonyi” kódex a német forrással és nem Esztergommal tart.¹¹ Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a kódex temporáléja egészen bizonyosan nem a központi magyar rítus tanúja, hanem Augsburg szokásrendjét követi.

A szanktorále jóval változékonyabb, divathatásoknak kitett anyaga mind az ünnepek, mind a tételek kijelölését tekintve már a magyar tradíció jellegzetességeit mutatja azzal a kis eltéréssel, hogy Luca napján csupán három könyörgés szerepel, az Esztergomban kiemelt tiszteletnek örvendő Becket Tamás miséje pedig egyáltalán nem jelenik meg a kódexben. Utóbbinál nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy nem ebben a szakaszban, hanem – a karácsonyi időszak szentjeihez (István első vértanú, János evangélista, Aprószentek) hasonlóan – a temporáléban, karácsony után közölték, ám a kézirat eleje nagyböjt második vasárnapjáig hiányzik. Szembeötlő vonása a misszáléknak, hogy László és István király szekvenciáján kívül egyetlen saját szövegű énektételt sem ad a magyar szentek ünnepein, hanem kizárólag kommúnis darabokat ír elő. Egyébként is mértéktartó a saját Alleluiaik használatában, hiszen a megszokott ünnepeken kívül¹² lényegében csak György

⁹ Hétfő: *Pangamus Creatoris*, kedd: *Agni paschalis esu*, szerda: *Laudes Deo concinat orbis*, csütörtök: *Grates Salvatori*, péntek: *Haec est sancta sollemnitas*, szombat: *Carmen suo dilecto*.

¹⁰ *Missale Augustense*, Venezia, 1510.

¹¹ A kódex hiánya miatt csak nagyböjt 3. hetétől lehet az összehasonlítást elvégezni. Esztergom: 3. hét: Lk 4,38–43; 4. hét: Lk 7,11–16; 5. hét: Lk 7,36–50. „I” kódex és Augsburg: 3. hét: Jn 6,27–35; 4. hét: Jn 5,17–29; 5. hét: Jn 7,40–53.

¹² Pálforduló, Szent Kereszt, János a Porta Latina előtt, Keresztelő János, Péter és Pál, Pál emlékezete, Sarlós Boldogasszony, Mária Magdolna, Vasas Péter, István első vértanú megtalálása,

(*Georgii martyr Christi sanctissime sedule*), Bertalan (*Vox sancti Bartholomaei*) és Orsolya (*Ursula sponsa Christi egregia*) kap saját tételt. György félig kommúnis darabja a középkori Magyarország valamennyi egyházmegyéjében ismert volt, míg Bertalan Alleluíája – annak ellenére, hogy kéziratokban ritkán jelenik meg – helyet kapott a pécsi és az esztergomi nyomtatott misekönyvekben.¹³ Orsolya szintén félig kommúnisnak tűnő tétele kódexünkön kívül ma csupán egy kassai graduáléból dokumentálható.¹⁴

Hogy minden kétséget kizáróan magyarországi használatra készült a kódex, azt a magyar szentek naptárban és korpuszban való megjelenése mellett a nagyszombati litánia – benne Adalbert, István király, Imre herceg, László király –, László és István király szekvenciája, valamint a *Rex regum* traktus bizonyítja. A litánia mellett ez az egyetlen pont, ahol a misekönyv másolója a temporáléban eltért augsburgi mintapéldányától, amely a nagyböjt idejére kizárólag a *Domine non secundum peccatát* írta elő, és az *Oculi* vasárnapot követő szerdán behozta a magyar eredetű tételt.

Vajon melyik egyháznak másolták a misszálét? Erre vonatkozóan talán a kódex végén szereplő könyörgések nyújthatnak némi útbaigazítást. A 243^v főlíon *De sancto Colomanno Stephano Emerico atque Ladislao* felirattal egy orációsorozatot találunk, amely megerősíti a magyarországi rendeltetést. Az első helyen szereplő Kálmán – aki a Bécshez közeli Stockerauban halt mártírhálált 1012-ben – tisztelete hazánkban István király koráig nyúlik vissza, és nyomai még a 15. században is felfedezhetők. Zsolozsmája is megjelenik egy 14–15. század fordulójáról származó szepességi breviáriumban.¹⁵ Ereklýjét 1517-ig a székesfehérvári bazilikában őrizték. A fogadalmi misékben a három magyar szent királlyal emlékeztek meg róla. A sorozatból az első oráció a nyomtatott esztergomi misekönyvben is szerepel, mint *alia* könyörgés olyan szentekről, akiknek ereklyéi a templomban vannak.¹⁶ Ugyanezeket a könyörgéseket hazai szerkönyveink közül forrásunkon kívül csupán két misszálé tartalmazza.¹⁷

Ezt a ciklust négy Mindenszentek, valamint az *A cunctis* kezdetű sorozat követi, amelyben Mária és Péter-Pál után, Mindenszentek előtt a kódexek egy részében vagy az egyházmegye védőszentjének vagy – szerzetesi misszálékban – a rendalapítónak a neve jelenik meg jelentősen meg-

Lőrinc, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, Mihály, Márton, Erzsébet (*Sancta Dei famula*), Katalin (*Katherina virginum praeclsa fulges*), András, Miklós, Szeplőtelen Fogantatás.

¹³ Az apostol tiszteletét talán a burgundiai származású Bertalan pécsi püspök (1219–1251) terjeszthette el, aki Endre király (1205–1235) második feleségének, a szintén francia Jolántának volt házi papja. Endre a szentföldi keresztes hadjáratról (1217–1218) számos ereklyével, köztük Szent Bertalan balkezével tért vissza. Ezt követően nevezte ki a király pécsi püspöknek Bertalant, akinek szülőföldjén ebben az időben kiemelkedő volt az apostol tisztelete. Pécssett a legjelentősebb városi plébánia mellett egy ispotálynak és egy testvérületnek volt Bertalan a patrocíniuma. L.: TIMÁR György, *A szentisztelet Pécssett, a középkorban (patrocínium, titulus ecclesiae) = Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*, szerk. Font Márta, Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2001, 70–71 (Tanulmányok Pécs történetéből, 9). KOSZTA László, *Egy francia származású főpap Magyarországon = Aetas*, 9(1994), 1, 64–88.

¹⁴ H–Bn 172b. *Ursula sponsa Christi egregia ora caelestem Filium ut nobis auxilium in caeli det curia per aeterna saecula.*

¹⁵ RO–AJ R. III. 94. L. KOVÁCS Andrea, *Corpus Antiphonarium Officii–Ecclesiarum Centralis Europae V/B Esztergom/Strigonium (Sanctorale)*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 2006, 264–265.

¹⁶ L. DÉRI 2009, 584: *De sanctis, quorum reliquiae in hac continentur ecclesia.*

¹⁷ H–Bn MNy 17, Archiv hl. m. SR Bratislavy – Zbierka cirkevných rukopisov EL 13. L. LAUF Judit, *Bécs és Sopron középkori liturgikus gyakorlatának összefüggései a soproni kódextöredékek alapján = Magyar Könyvszemle*, 2009, 273–304.

könnyítve a lokalizálást.¹⁸ Forrásunkban viszont nem szerepel semmiféle név ezen a helyen. Ennek egyik oka az lehet, hogy a könyörgéseket e kiegészítés nélkül másolták,¹⁹ s akkor nem segítenek a szűkebb eredet meghatározásában, vagy a védőszent az orációban egyszer már említett Mária, Péter, esetleg Pál volt. Ebben az esetben négy püspökség (Győr, Várad, Vác, Pécs) jöhetne szóba rendeltetési helyként.

Mit tudunk tehát ma a pozsonyi „I” kódexről? Temporáléját minden kétséget kizáróan egy augsburgi misekönyvből másolták a magyar liturgikus gyakorlat és hagyomány számára minimális változtatásokkal (litánia, *Rex regum* traktus). Naptára és szanktoráléjának összeállítása az esztergomi rítus forrásaira jellemző, prozárúmagyar törzsanyag 64 tételéből 48-at tartalmaz. A temporále, a szanktoráléban a saját szövegű Alleluiák kis száma, a magyar szentek propriumtétéleinek, valamint az Adalbert- és Imre-szekvenciának a hiánya alapján úgy gondoljuk, hogy forrásunkat nem tekinthetjük az esztergomi egyházmegye hagyományát tükröző szerkönyvnek, inkább egy, az érsekség egyik szufragán püspökségének területén található templom misekönyvének. Mi lehet a kódex kétarcúságának oka? Nem tartjuk valószínűnek, hogy tudatos döntés alapján került volna egymás mellé az augsburgi és az esztergomi, két, egymástól teljesen eltérő liturgikus tradíció anyaga. Más támpontunk egyelőre nem lévén inkább azt feltételezhetjük, hogy a scriptornak nem állt rendelkezésére esztergomi temporále, ezért egy számára hozzáférhető misszálét használt fel munkája során.

KOVÁCS ANDREA

¹⁸ L. DOBSZAY László, *Árpád-kori kottás misekönyvünk provenienciája = Zenetudományi Dolgozatok 1984*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1984, 8–10.

¹⁹ Pl. H–Bn 91, 92, 219, 222, TR–Itks 60, US–NYpm M.A.G. 7, heltaui misszále (Nagydisznód, evangélikus plébánia, jelzet nélkül), stb.